

com a adverbi tingué tanta amplitud com n'ha tingut sempre en francès i en tingué en llengua d'oc. L'exemple que n'hem donat, ja en les *Homilies*, podria concebre's com una extensió familiar a la manera de la que de vegades encara es produeix avui («pega-li fort!», etc.). Tampoc se n'aparten gaire, casos com «tant fort ploraven e-s lamentaven, que Blanquerna no-s podia abstenir de plorar» (*Blanq.* I, 214.10). Però això s'amplia i gramaticalitza molt més ja en el mateix Llull i en Jaume I, i resta després llargament en l'Edat Mitjana: «on pus fort seràs irat, pus --» (*Doctr. Pu.*, 165).

Com que desenrotllant el tema entraríem francament en terreny gramatical, que no ens incumbeix en aquest llibre, em limitaré a un petit repertori de casos; amb verb: «la Reyna que hoy los hòmens armats que eren defora, e aquells que eren entrats en casa per jaure devant Nòs, pres-se a plorar molt fort, e Nòs, qui érem ab ela, conhortam-la», «maravellam-nos fort d'açò --», «sapiats per ver que fort ho volria e li plauria», Jaume I (*Ag.*, 38, 36, 189); modificant un adjectiu: «él era gran cavalier e fort bo d'armes», «dix él que les paraules eren fort cares», id. (44, 196); o modificant un adverbi: «entre unes canes e la riba en què-s podien fort bé metre», «Nòs dixem que-u deya fort bé», id. (303, 101, i encara 265). Seguí axò més o menys en tot el període medieval, i tot seguit s'esvaní de pressa, però encara es troba bastant en JoMartorell: «sàpia que ira en príncep és fort leja cosa» (*Ag.* II, 161). Per a l'antic adj. *forçor*, comparatiu sintètic de *fort* (*V.* supra, s. v.).

Deixem de banda la fraseologia i les aplicacions figurades, capítol ja molt ben atès en els *D*Ag., *AlcM* i *DBal.*, limitant-nos a *fer-se fort* 'resistir bèllicament', que ja trobem en JoMartorell: «nou batalles perdé, una après d'altra, e s'agué a retraure dins la ciutat de Londres: allí se féu fort» (*Ag.* I, 23), ço que constitueix la base de la substantivació: *un fort*, o *una fortaleza*, aquell documentat ja en un doc. mallorquí de 1563 (*AlcM* III, § 2).

DERIV.: D'aquest, *fortí* [mall., 1505]: «en tant, damunt d'altívol serrat, que 'ls núvols toca, / altre 'ls Atlants n'axequen, en alterós fortí, / que'ls sopluge, ab Hesperis gentil: de roca en roca / quan pugen les onades, com goços al festí», *Atl.* (168). *Fortesa*, que nasqué com a mer abstracte de la qualitat de *fort* («ac gran fort[s]sa en oració», *VidesR.*, 96r2, n. 68, ms. P, trad. ll. *instantia*, però el ms. B, una mica posterior ja ho canvia en *fortalesa*), tot seguit es concretà en el sentit de «plaça o indret fortificat, castell, etc.», com ho trobem almenys des del 1100 (llavors amb la ð prolongament arcaic de -rī- que després prengué el matís fònic de z): «non te dezebré --- de ipsos kastellos de Josa, de Orsera et de Gósal neque de ipsas *fortedas* --- no les te tollré ---», a. 1107 (PPujol, *Doc.-VgUrg.*, 2.3), «de preminatis castris, videlicet de Orsera et de Josa et de aliis *fortedes* qui ibi sunt», conveni sobre Lavansa a .1131, «conveni ego R. ad te B., que quando vobis volueritis *fortedam* facere in ipso puõg, que ego R. facie ajuda ---», donació de R. de Cervera a Bg. de Sant Domí d'una terra prop de

L'Espluga de Fr. (*RevBiblgCat.* VII, 11, 14). I restà petrificat, copiosament, en el cognom mall. *Forteza*.

Aviat comunament se li superposà *fortalesa* [1242], també amb el doble valor de mer abstracte (*b*) i amb el translatici o concretat (*a, c*), mot comú amb oc. ant. *fortalessa*, *-aleza* b. ll. (*fortalitiium* en el Llgd. des de 1060),¹ fr. *forteresse* i, en forma probablement manllevada, el cast. *fortaleza* (no existint allà el sufix -ARICIUS, i havent-se conservat anòmalament la F-, cf. *DECH* II, 972a31ss., amb bibliografia),² mot format amb el sufix compost -ARICIUS (propi de l'italià, el gallo-romànic i el català):³ a) Sense dissimilar encara: «de aliis *fortericis* sive municionibus» (*InuLC* s. v. *fortalesa*).

b) Dissim.: «caritat e justícia, qui sanen o guarexen volentat de tristícia, ab *fortalea* de coratge», Llull (*L. de P. e S. Intenció*, p. 346.11, però hi ha variant ms. *fortesa*); «parau bé smen en lo que-us diré: en les guerres val més abtesa que *fortalesa*», JoMartorell (*Ag.* I, 69), «la *fortalesa* és tenir en poc los treballs y dolors: fortitudo est ---», OPou (*TbPu.*, 303); c) «si castel o *ffortalea* contra sarraýns hedifficar o construir volretz», 2.ª meitat S. XIII (*BABL* VII, 34), «totes aquestes gents que veus ací, foren en carrera de perdicció; que, perduda la ciutat e *fortalea*, fóra perdut lo poble», «e li mostrà totes les *fortaleses* que dins la ciutat eren, e les grans torres sobre los portals e en la muralla, que era cosa innumerable de recitar», JoMartorell (*Ag.* I, 333; II, 34). I així ha quedat en la Renaix.: «No passareu, i si passeu / serà damunt d'un clap de cendres: / a sang i a foc avançareu / de *fortalesa* en *fortalesa*, / però què hi fa! si queda en peu / quelcom més fort: nostra fermesa», Apelles Mestres, 1916 (i 1936...); en el País Val. s'ha seguit vacil·lant, com en temps del *Tirant*, entre *-ea* i *-esa*: «la Cova de Sant Nicolau era una *fortaléa*», L'Olleria (1962); extrets ocasionalment de *fortalesa*: *fortal*, *fortalor*, *fortaldat*; *fortalir* barbarisme intolerable estergit esporàdicament del cast. *fortalecer*.

Fortitud [Llull], pres del ll. *fortitudo*, *-udinis*, 'fortalesa (sobretot moral)': «sàpies, fill, que lo demoni, contra *fortitudo* de fe, esperança, caritat, justícia, prudència, temprança e humilitat, tempta los religiosos per vida activa ---», Llull (*L. de P. e S. Intenció*, 369.18); però més generalment Llull conserva intacta la forma llatina *fortitudo*: «si tu, fill, est temptat per ira, recorre a *fortitudo*, e stà forts en ton coratge ---» (*PSIntenció*, 347.4 i passim: 342.1, 357.8, etc.); també Ausiàs, etc., i ennoblit més que mai pels grans escr. Renaix. (Carner; «Tanta *fortitud!*», epitafi de Ferran Soldevila a P. Coromines, rebut a Amèrica, 1940), «Ara us preguem per Catalunya, oh Déu, / Us preguem de saber restar fidels / --- Feu-nos un privilegi durador! / Distribuïda en mots i *fortitud* / la tenim. Esmerceu-la vós, Senyor, / perquè puguem somriure en el combat: / obriu son temps, el temps que ha merescut, / deu-li la vostra mà, i la llibertat!», Joan Fuster (*Va morir tan bella...*, 1950).

Fortarró. *Fortatge*. *Fortegàs*: «anant en Alemanya per fer una batalla, axí com aquell qui és *fortegaç* e